

Луценко Ю.
НТУ «ХП»

ПРОСТІР СТЕПУ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ЛІРИЦІ

Проблема часу і простору завжди була актуальною для представників різних наук. Багатьох учених-філософів цікавило й цікавить питання про ча-

сові та просторові параметри перебування людини, її знаходження відносно інших фізичних тіл. Літературознавці та фольклористи розглядають простір у межах сюжету, композиції та образів художнього твору, вбачаючи єдність просторових і часових констант.

Особливість художнього простору й часу (хронотопу) полягає в тому, що він є художнім осмисленням і трансформацією реального простору. Один із різновидів художнього хронотопу – фольклорний ідилічний простір-час, в якому відбувається дія пісенного тексту. Простір існує «у малому» й у «великому», він неперервний, багатозв'язковий, а пізніше усвідомлюється як багатослоїстий: верхній рівень – світ сакральних персонажів, середній світ людей, нижчий світ мертвих. Це є так зване «світове дерево».

Простір в українській народній пісні – це передусім такі популярні образи, як степ, поле, долина, луг, гора, байрак (яр) та інші. Вони пов'язуються з ідеєю відкритого, необмеженого простору, точніше, його горизонтального вектора і об'єднуються за найзагальнішою семантичною ознакою: «місце, де відбуваються описувані в пісні події». Вказані поняття сприймаються як мовно-естетичні знаки національної культури, що «пов'язані з характером мислення і почування народу».

Етнокультурне навантаження та естетичні умови функціонування просторових понять степу та поля визначають їх семантичний обсяг у народній пісні: «вживаючись у зачинах народної пісні, у характерних для неї фігурах психологічного паралелізму, вони фактично набувають значення символів».

Просторові поняття степу й поля пройшли складний шлях розвитку й утвердилися в українській народнопоетичній мові як змістовно й експресивно виразні мовно-естетичні знаки національної культури. Вони конкретизують абстрактну просторову семантику у звичних для української мовної свідомості параметрах та виявляють глибинний міфопоетичний і символічний зміст.

Для людини ще з первісних часів найбільш важливим було протиставлення «свій – чужий». «Своїм» простір був там, де людина жила, а «чужий» – незнайомий, ворожий. Степ – це простір, який у козацьких та чумацьких піснях належить одночасно обом світам.

Дорога також є невід'ємною частиною образу степу. У козацьких піснях дорога – постійна і невід'ємна ознака складності, небезпечності, символізує розлуку з рідною домівкою, батьками, коханою.

У чумацьких піснях образ степу перетинається з мотивом приреченості, небажання покидати рідну домівку, часто оплакується нещасна доля чумака-наймита, який був вимушені піддавати своє життя небезпеці, щоб забезпечити життя дітям і дружині.

Серед найпоширеніших мотивів чумацьких пісень є соціальні, які підсилюються пейзажними елементами – безкрайого степу, нічного зоряного неба, де Чумацький Шлях показує дорогу до моря.

В українських піснях багато пригод козаків і чумаків розгортаються саме в степу: пожежа в степу, напад розбійників, хижих звірів, битва. Також на тлі степу часто описується смерть, загибель чумака або козака. Саме ці пісні визначаються своєю драматичністю та символічністю степу, як «чужого» простору.

У козацьких і чумацьких піснях активно побутують цілі шари художньо-образних кодів, що проявляються у поетичних символах криниці, кургану (могили) – об'єктів, що зустрічаються у степу; архетипних образах коня, який супроводжує козака; сивої зозулі, яка розповідає козакові, що діється вдома, від нього несе звістку рідним; волів, які є вірними і невтомними помічниками чумака; ворона; сокола; персоніфікованих образи сил природи тощо.

Степ – саме те місце, де земля здається найближчою до неба, а значить, набуває його священних властивостей, утворюючи вертикальний зв'язок між частинами космосу. Він містить у собі також і «світову вісь» як вертикальне втілення центру. Степ як сакральний центр відіграє особливу роль у просторовій символіці українських аісень.